

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Cap. XI. Leges paucas esse optimum est.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

Gravia statuantur, ut cum mittantur gra-
tia sit.
§. 3. In his obseruanda putō tria. Primo ut gra-
uia legibus supplicia constituantur, terrendo enim i-
donea sunt, si enim committunt homines in ea, qui-
bus supplicia constituta sunt, multo magis in ea, de
quibus nulla sunt. Magna enim incommoda adfer-
runtur, cum impunitatis fiducia audacter mala per-
petrant.

Deinde, ne vilius vel sit tanta potentia, vel merita
in Republicam, ut legum pœnis eximatur. Nisi
hoc seruetur contumeliosus atque injuriosus euadet,
premiū virtutis suae astimans licentiam.

§. 4. Pœnas legum pro ratione personarum sem-
per clementia temperet. Verum nunc de obligatio-
ne legum pœnalem agamus.

De his igitur hæc regula constitui possunt.

Regula I. Lex pœnalis obligat iudicem, ut secun-
dum eam reum puniat. Non enim de legibus, sed se-
cundum leges iudicare debet.

Regula II. Potest lex alia ferri, quæ ad pœnam an-
te sententiam obliget, ut excommunicationis, & ir-
regularitatis quædam censura.

Regula III. Id non fit cum pœnam lex commina-
tur, vel vtrius verbo futuri temporis. Cum verò dici-
tur pœnam incurri ipso facto, seu ex eo tempore, quod in legi-
bus ciuilibus fieri non solet. pœna ante damnationem
iudicis conscientiam obligat. Id verò multo
magis, cum clausula expressa pœnam indicant jam
incurri, quod in priuationibus frequens est.

Regula IV. Post latam sententiam reus obligatur,
ut patienter, sine oblatione pœnam subeat.

Regula V. Imò si ad pœnam est necessaria actio rei
aliqua, ad eam obligatur. Quin etiam cum damna-
tio est ad mortem iuste, tenetur de carcere exire ad lo-
cum supplicii, non pugnare contra ministros iustitiæ.
Cum verò carcer, exilium, multa decernitur, etiam
exequi tenetur.

Regula VI. Lex quæ actus facit irritos, potest ob-
ligare conscientiam, ne aliter, atque formam ipsa præ-
scripsit, fiant. Non tamen semper prohibet actum
fieri, potest enim quispiam actum facere irritum. In
multis tamen nequaquam licet.

Regula VII. Leges hanc pœnam semper adjunctā
habent: ut actus, qui contra leges sunt, imò sine le-
gum solemnitate, quando ad rei substantiam, leges
eam requirunt, sint irriti. Lex Theodosii de curia-
libus lata est, quæ sic clauditur. Nullum enim pactum,
nullam conuentionem, nullum contractum inter eos videri vo-
lumus subsistentem, qui contrahunt lege contrahere prohiben-
te.

Hic tamen contractus in iure ciuili, tum demum
irritus est, cum per sententiam declaratur.

Regula VIII. Princeps supremus, cuius est leges
temperandi, potestatem habet pœnam moderandi.
Imò omnis pœna Principi supremo arbitraria est; ut Baldus
in l. fin. de senat. sed hoc ita intelligendum, ut ab æ-
quitate, & iusta feruitate non recedat. Atque hæc
generaliter continent illa, quæ ad iudicem, & reum
pertinent. Interim de pœnis variè agunt jurisperiti.
Hoc notandum alias iure Canonico, alias vero ciui-
li imponi, quamuis sæpè eadem sint.

§. 5. Prima pœna est, *νενεσία*, admonitio, quæ ferè
priuata est lenissima, cum alicui officii sui obligatio
in mentem reducit. Huic succedit altera admoni-
tio, quæ dicitur *Παραίνεσις*, quæ habet adjunctam
interprecationem, & *πειθήσεις* græce dictam. Apud Sy-
nellum est. *νενεσία ἐν τῷ νόμῳ, & πειθήσεις ἐν τῷ νόμῳ. Admo-
nitio non persuasit, interpres irritauit. Κόλασις* est vindicta
quæ præstatur Republicæ, quæque respicit emenda-
tionem puniti. *Τιμωρία* præstatur illi qui læsus est,
ita Aristot. Rhet. 1. 1. *κρίσις ἐν τῷ νόμῳ & τιμωρία
ἐν τῷ νόμῳ, & ποινὴς ἐν τῷ νόμῳ. Κόλασις* est pœna, eius
causa, qui patitur. *τιμωρία* eius gratia, qui exigit, ut implea-

tur, pœna scilicet. Magna cura intendat Respublica, ne
eam speciem pœnæ iudices negligant, quæ aliorum
damnis, aut injuriæ satisfaciunt, nam reuera læsi odi-
um in principem vertunt, ut Pausanias in Philippum,
suius negati sibi animaduertant.

§. 6. Species pœnarum, quæ ad illas octo refe-
runtur, variæ sunt.

Primo est infamia, cum fama alicuius notatur.
Fama apud Iuriconsultos, est *illæsa dignitatis status, le-
gibus, & moribus comprobatus*. Cum ille minuitur, aut
tollitur, infamis redditur is, qui notatus est, cui om-
nes dignitatis portæ clauduntur. l. 2. de dign. l. 12. c.
t. 1. Infamia iuris est, & facti. Iuris vel Canonici, vel
Cæsarei. Infames iure Canonico sunt homicidæ, ma-
lefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incestuosi,
venefici, periuri, falsi testes, & alii similes, ut hæretici,
histriones, bonorum Ecclesiasticorum raptores, ca-
lumniatores, simoniaci. Plures sunt iure ciuili infam-
es, quamuis non omnes utroque.

Deinde depositio, seu degradatio, quæ vel ab offi-
cio, vel etiam à beneficio, à gradu. Confiscatio bo-
norum. Detrusio in Monasterium, carceris damna-
tio in opus publicum, in metallum, scrutis, Exilium.
Omnia illa variæ generis.

Quo in genere hoc prospiciendum, ne infamia
pœna, vel exilii plectantur illi, qui vindicare se, &
& nocere Reipublicæ possunt. Græcia & Italia ex-
perts sunt.

Deinde pœnarum aliud genus graue & vile, olim
vltatissimum, nunc rarum, omnino repetendum vi-
detur, ut est damnatio ad metallum, ad opus publi-
cum, ad ministerium operis publici, ad salinas, ad
sulphurias, ad arenarias. Ad ministerium sceminae
damnabantur. Nunc sola pene, nec tamen omnibus
locis est damnatio ad Triremes, in aliis ad varios la-
bores. Si reliqua etiam loco carcerum, vel tempo-
rariarum, vel perpetuarum, loco catastæ, publicæ
castigationis, stigmatum, mutilationis aurium; exi-
lii, quod nunc diuisis ditionibus, in tanta dominio-
rum multitudine, & amulatione, nec pœnam mag-
nam, & præfens periculum habet, si laboriosa & quo
ad mentem reducant renouarentur, minus scelerum
admitteretur, & sumptu Respublica iuuaretur. Ve-
rum hæc de re alias agam.

CAPUT XI.

Leges paucas esse optimum est.

§. 1. P Aucas habuit Romana ciuitas initio, omnes-
que Respublicæ: exordio sui, quæ deinde la-
bentibus ad deteriora moribus, cum vitis ipsis cre-
uerunt. Romuli sanè leges perpaucæ, & aliorum re-
gum numerantur, quas tamen desuetudine, & odio
regum magna ex parte abolitas fuisse est verisimile.
Secutæ sunt deinde leges duodecim Tabularum, ex
quibus ius diutissime constantissimeque dictum est,
ut Cicero in Bruto, de legibus, cæteri que demon-
strant. Aucta deinde ciuitate, & pariter litibus,
accessit volumen prætoriorum edictorum; duos li-
bros ad edictum prætorium, ita enim librum eum
vocabant, Seruius Sulpitius, juris & iustitiæ consul-
tissimus conscripsit; reliquit centum propè & 80. li-
bros. Edictum tamen diligentissime A. Ofilius com-
posuisse videtur. Verum iam tum legibus & vitis la-
borabatur. Nam Iulius Cæsar destinabat ius ciuile
ad certum modum redigere, atque ex immensa dif-
fusaque legum copia, optima quæque & necessaria, in
paucissimos conferre libros. Multa itaque tum libri
erant, & leges, quibus ad ferendas discordias, litesque
improbi homines abutebantur.

Infamia
grauis pœ-
na.

Res pericu-
losa potius
& acer ex-
ul.
Vile pœna-
rum genus
nunc negle-
ctum est.

Multa leges
multa præ-
uaricatio-
nes.

Ius regum.
12. Tabula-
rum.
Edictum præ-
torium.

Multitudo
legum.

Litiū mul-
tudo.

Secutus est Vespasianus, qui iustitiæ rationem nonnullam habuit; nam ab Augusto vsq; ad illum, accusandi, calumniandi, omnia percutendi rabies quædam inualuit, ipse cum litiū series vbiq; excreuisset, maiorem in modum, vt ait Suetonius, sorte elegit, qui iudicia, quibus peragendis vix suffectura litigatorum atas videbatur, extra ordinem diiudicarent, redigerentq; ad breuissimum numerum.

Edictū per-
petuum sa-
luberrimū.

Sed iactata est iustitia vehementer vsq; ad Adriani tempora; nam pratorum magna fuit, & pene nimia potestas, edicta enim proponebant, atq; secundum ea ius dicebant. Magna tamen cura iustitiæ, q; mox iniuriarum postulari, & puniri lege poterant, si inique aliquid edixissent; iudicassentq;ue. Verum bellis civilibus, deinde & monstris hominum imperantibus, impunitior fuit Pratorum licentia: quia qui rerum potiebantur erant focii furum, summa occasio maleficii erat, quod varie ius diceretur. Adrianus itaque Saluij I. C. laborem approbavit, qui edictum perpetuum composuit, iussitq; vt ex eo ius dicerent Pretores. Nec minus tamen mox additi legum Codices. Imò creuit interpretum opportuna, atq; importuna subtilitas. Cælius, Domitianus, Vlpianus, Paulus ad edictum perpetuum commentarios ediderunt. Paulus 80. libros, Vlpianus 83. conscripsit. Doctissimus virorum consultissimorum labor fuit, sed mole sua iustitiam pressit, rabulisq; & argute cauldicinae causam iniuriarum dedit. Testis ejus rei locuples est ipse Iustinianus, qui commentariis interpretum perpetuum edictum conturbatum proficitur, quo malo edoctus ipse Pandectis suis cauere voluit, ne commentariorum accessio nibus onerarentur.

Commen-
tariū late-
bras nequi-
tie præbent.

§. 2. Primaria fuit hoc in genere cura Iustiniani, cui causam instituendarum legum dedit earum multitudo. Ita enim scribit ad Tribonianum. Cum itaq; nihil tam studiosum in omnibus reb. inuenitur, quàm legum auctoritas, quæ & diuinas & humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem legum tramitem qui ab vrbe Roma condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, vt in infinitum extendatur, & nullius humane naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit studium à sacratissimis retro principibus initium sumere, & eorum constitutiones emendare, & via dilucida tradere: quatenus in vnum Codicem congregata & omni superuacua similitudine, & iniquissima discordia absoluta, vniuersis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium.

Iustinianus
inmensam
legum mul-
titudinem
minuit.

Quantum fuisse fraudum credibile est, vbi multitudinem legum, nemo hominum, capere potuit: optime igitur Iustinianus, si cætera illius ad illud modum.

Et in confirmatione Digestorum ad omnes populos. Mirabile autem aliquid ex his libris emerfit, quod multitudo antiqua præfente breuitate paucior inuenitur, homines enim qui antea lites agebant, licet multe leges fuerant posite, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam, & voluntate iudicium magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In præfente autem consummatione nostrorum Digestorum è tantis leges collectæ sunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec vnquam audiebant, quæ omnia collecta sunt substantia amplissima congregata: vt egea quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima autem breuitas nostra efficiatur. Antiqua autem sapientia librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipsi eruditissimis hominibus incogniti, quibus omnibus perlectis quicquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotim in optimam nostram compositionem peruenit. Sed huius operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges posite sunt: sed etiam alia multa quæ nihil vel vtile, vel nouum, eis inuenientes, quod exceptum nostris Digestis applicarent, optimo animo respuerunt.

Multitudo
legum ege-
na fuit.

Et ad magnum Senatū. Quomodo nempe priorē soluti perturbatione, & confusione, & nullum finem habente iuris positione, vsuri sint posthac legibus rectis compendiosis, & omnibus ad manum promptis & litiū compendium adferentibus, & paratis atq; expositis omnibus (volentibus) ad facilem acquisitionem, nec amplius egentibus multis pecuniis, vt illorum inutilium librorum congerant multitudinem: sed vilissima pecunia tam ditioribus quàm ex tenuiore profectis patrimonio, copiam sui comparandi præbentibus.

Quanta fuerit multitudo, Imperator docuit in proœmio. Et antea quidem quemadmodum & vestra sit prudentia ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo milia, versusum autem tricies centena extendebatur: nihil aliud nisi sex tantummodo libros & ipsos confusos, & iura vtilia in se perraro habentes, à voce magistræ studiosi accipiebant ceteris iam deuersis, iam omnibus iniuiis.

§. 3. Fuere igitur qui leges semper augerent, vt videre licet, in historia iuris, de Professoribus & Iurisconsultis: Quorum studium & industria cum præter modum excreuit, non minore labore alios exercuit, vt ad breuitatem veterum confusam prolixitatem redigerent.

Multitudo illa occupata à Barbaris Asia, Africaq; alienatis ab imperio in Europa regnis pene conticuit, Lotharius in vsum reduxit. Et nunc magna multitudo legum, & litiū pene mergitur Germania.

Multitudo igitur illa noxia est; cum maxime illorum sit opera probata, qui eam reciderunt. Magni æstimo conditores legum, antistites sacræ Themidos; si vero Imperator adhibitis iuris consultissimis, principumq; auctoritate magnum hoc chaos in ordinem, & peripicuum breuitatem restitueret, Reipublice seruatorem, & patrem patriæ appellabo. Tot principum exempla sequi gloriosum est, & patriæ necessarium, quæ nunc plus in lites, quam bella impendit; nec lites finiendas, sed continuandas, asperandas, & partium damno sopiendas, aut æternandas.

§. 4. Multitudo legum testis est morum corruptorum. Quemadmodum enim morbos extitisse constat, ante quam remedia conquirerentur, ita quoque scelera, iniuriæque ciuitatem ante diuexarunt, quam leges sancirentur, quibus nequitia obuiam iretur. Ita sane Demost. orat. 2. de legib. Quæ sane corporibus eueniunt aggritudines, medicorum industria auxilioque sanantur; animorum vero ferocitatem propulsant, ac eiciunt legumlatorum sententiæ. Vbi igitur innumera sunt leges, necesse est innumera flagitia antecessisse.

Prudenter hoc Seneca explicuit Epist. 95. Fuit sine dubio, vt dicitur, vetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis: non minus quam cætera artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitii simplicibus obsistere remedia simplicitate. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, cessat bo-

quanto valentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sifteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim: Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc solidisq; corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemq; corrupto. Qui postquam caput, non ad tollendam, sed ad irritandam famem queri, & inuenta sunt mille conditura, quibus auditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & nervorum vino madentium tremor, & miserabilior ex crudatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio, inde in totam cutem humor admissus, discentiq; venter, dum male assuescit plus capere quam poterat: inde suffusio lurida bilis, & decolor vultus, tabesq; in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu iacentium tor-

2000. li-
brorum in-
ris.
3000000
versum.Multitudo
reducit.Imperator
& Primi-
pes ad pau-
citatem re-
digere legu
debent.Leges mul-
ta signa ma-
res corrupti
esset.Philoso-
phia, medi-
cina legibus
negotia fa-
simplicitate.

por, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum, auriumque tormenta, & cerebri estuantis verminationes, & omnia per que exoneramur, internis vlcibus affecta? Innumerabilia preterea febrium genera, aliarum impetu sentientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore, & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuria? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant.

Contra illa monstra morborum, se armat medicina, contra scelera conduntur leges, & quemadmodum medicorum multitudo irritantur symptomata, ita legum varietate nouantur injuriæ. Sanitas profecto vel paucis, vel nullis restituitur medicamentis. Varietas viscera omnia conturbat.

§. 5. Multitudo legum innumeras parit lites. Plauto verissime: *οἱ παρ' οἷς ἀλλήλοισι νόμοι, καὶ δικαὶ παρὰ τοῖς, καὶ βίαι μοχθηροί*. Apud quos plurima leges, ibi & lites, utemur, mores improbi. Sed cur leges, & leges bonæ, leges peritissimorum finiendis litibus inuenta, nouas lites generant? Leges bonæ sunt, & sanctæ, sed adhibentur à prauis ad injuriam; id vero aliter fieri humanitas non potest, ubi sunt multæ leges. Nam primo impar est illis omnibus discendis, aut memorandis aut sanè intelligendis humana imbecillitas. Quis enim aduocatorum, aut judicum, nedum procuratorum, duo millia librorum, tricies centena millia versuum, non modo memoria complecti, sed inter se comparare, legem legi antepone, singulorum efficientiam ad remittendum agendumque aptare possit?

Hinc necesse est multos jus suum ignorare etiam peritissimos, quod jus cum alterius animo occurrerit, causam euincit. Hinc Iurisperitorum tardi profectus, & cum è Scholis ad agendum evocantur, quasi rudes legum habentur. Tertio, Amator illa multitudo ab illis qui ex litibus aluntur, & ditescunt. Illis ut mendicibus tabes, ita forum precia facit. His, hoc vnice curæ est, leges qualis, etiam obsoletas, iniquas, & in prauum sensum detortas in medium producere; Quemadmodum ille apud Galeacium Ducem Mediolanensem, de quo c. 10. monit. polit. narrat Doctissimus Lipsius. *Quid Galeacius Dux Mediolanensem? cum aliquoties audisset vasso ingenio causidicum esse, qui lites ferere, & satus producere atq; alere; etiam in liquido iure posset: hominem ad se accitum affatur. Debeo, inquit, pistori meo centum aureos. non lubet soluere: tu ecquid tueri me in iure, & rem protollere potes? Annuie largiter, & Principi prompte se dedit: sed iste ei malum. Nam fraudis sic confessum, verbis prius increpitum, laqueo puplice necari iussit.*

Mitius est quod idem de Jacobo Aragonum Rege recenset, qui litibus & litigiosis semper in sensum se præbuit: & ex iis Semenem Radam insignem & primarium ea atate Iuriconsultum, quod eius argutia aut malitia multi se afflictos quererentur, præuicatoris lege postulatam, regni finibus eiecit.

Hos tales serio compescendos esse nemo non videt, qui honoratam prædandi artem secuti, omnibus ad tuta, & iustitiæ affinia furta præbent auxilium, animosque addunt. Illi multo nocentiores sunt apertis hostibus; nam absque furo periculo in alienas fortunas imperum faciunt. Plures enim specie juris in Romano imperio rebus exuuntur, quam olim bello. Vetus querela est.

Imminet armorum rabies, ferrig, potestas,
Confundit ius omne manu, scelerig, nefando,
Nomen erit virtus, multosq; exibat in annos.
Nostra querela est.

Imminet atra foris rabiesq;, legumq; potestas.

Confundit ius omne stylo, scelerig, nefando,
Nomen erit virtus.

Alia etiam est causa, cur leges litium sint causæ, altitresque. Quia in tanta multitudine, in tanta morum diuersitate, qui nouas ferunt, veterum recordari non possunt. Contrarias igitur, aut sane inter se aduersantes esse necesse est. Aut si inter se non pugnant, plurimæ tamen *εὐνομοφάεις* sunt, & pugnare videntur. Fuisse multas contrarias suo tempore testatur Iustinianus Epist. de nouo Codice faciendo ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ, dicit enim, se Ioanni, Leontio, Phocæ, Basilidi, Thomæ, Triboniano, specialiter commississe, resecatis tam superuacuis, quantum ad legum soliditatem pertinet, præstationibus, quam similibus & contrariis, præterquam, si iuris alia diuisione adiuentur: illis etiam que in desuetudinem abierunt) certas & breui sermone conscriptas ex iisdem tribus codicibus & nonnullis constitutionibus leges componere, & congruis titulis subdere: adicientes quædam & detrahentes, imo & mutantes verba earum, ubi hoc commoditas exigeret: colligentes vero in vnâ sanctionem, que variis constitutionibus dispersa sunt, & sensum earum clariorem efficientes: ita tamen ut ordo temporum constitutionum non solum ex adiectis diebus, Consulibusque, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat.

Sed neque suas ipse leges omnino à vitiis liberar Leges Iustinauder assere. Nam idem in Epistola ad Senatum & niani ne omnes populos. Contrarius autem, inquit, aliquid in hoc sint contra Codice positum nullum sibi locum vindicabit, nec inuenitur: si rie subtiliquis subtili animo diuersitatis rationes excutiet, sed est aliter interquid nouum inuentum, vel occulte positum, quod dissonantia præanda querelam dissoluit, & aliam naturam inducit discordia fines sunt. effugientem.

Titubat sane, & de Antinomia sollicitus est, nec fere vllus est Iurisperitorum, qui hunc nodum soluerit. Cuiusmodi conatur. Multas aut leges in concordiam redigi posse, si alia ad ius constitutionum benignum, alia ad veterum leges, & ius seuerum referantur. Audio sane & probi viri doctissimi, iudicium, sed hoc requiro, ut cum de dicta, non vita, & fortunis hominum agitur, certi & statuti quippiam sit; dum illi litigant, dum hic ius seuerum, ille benignum vrget, interim fundum meum tenet aduena, aut in mala mansione longæuas disputationes lugeo. Quin vno igitur verbo multas lites tollimus, & statuimus, ut inter *εὐνομοφάεις* vna sit rata, altera vero antiquetur? Iam volumina scripta sunt legum, quæ vel verbis & sensu, vel ex consequentia videntur esse contrariæ; ne ergo lites sint perpetuæ, deterior earum quæ simul esse non possunt, cadat; aut etiam melior, quia bello pax etiam mediocri est optatior. Legum quoque multarum obscuritas immortales parit lites, hæc cur non tollatur nulla causa est.

Hoc sane emendari & potest & debet. Præclare Obscuritas Petrus Gregor. l. 10. Adesse postremo debet legibus condendum in-
dis manifesta decisio sine obscuritate mentis non inuoluta, aut
dubia, ne captionem aliquam continere possit, quia illa debent
esse omnibus pro norma viuendi tam ignaris, quam mulieribus & pueris. Et ius certum & definitum est, super dubitabili enim lex regula, debet dubium tollere.

Hoc igitur merito omnes requirunt, ut quod faciendum est, id intelligere possint.

§. 6. Ita omnino paci necessarium est, alioqui Obscuritas non iustitiam, sed vias litigandi tradunt. Hinc non origo disputationis, ex-
modo sapientiæ, sed paci, & quieti Reipublicæ sub-
tilitas Scholarum officit. Sacrarum literarum oratoris.
cula ob profunditatem scientiæ & sapientiæ Dei inuestigabilem, obscura sunt, ejusque rei certissimum argumentum est, tot optimorum, sanctissimorum, doctissimorum Theologorum ingenia & labores; In legibus idem experimur, tot millia Iurisperitorum de sensu legum disputant in Vniuersitatibus,

Bb 2 tot

tot centuriæ præliantur in foro, rauceſcunt ad tribunalia, pallescunt in Principum Cancellarijs, & mens tamen, veraque legis sententia nondum est inuenta. Hinc orta sunt legum interpretationes, id est, jus nouum, neque enim sola lex agitur, sed legis decisio ex interpretum multitudine, dignitate, eruditione quaritur. Has ambiguitates, & labyrinthos succisſis anfractuū mbris vna voce Principis, de sententia tamen jurisperitorum dissolui cupio. Sciet quisque non modo legem, sed etiam sensum, quā in re maturam deliberationem, cum clara decisione posco. Alexander Imperator multas leges viles tulit, quibus plures inuites sustulit, sed nullam sanxit, nisi de viginti Iurisperitorum sententia. Statuat igitur Imperator quid lex dicat. Hinc sane videmus totam Europam in litibus esse, & quod deterius, à litibus solui non posse. Aternantur illæ, & inter natos natorum velut hæreditariæ agitantur.

Vna vox mundi diffusia auferre potest.

Centum milia hominum alit Germania, ut lites componat, & illa augentur.

Lites viles malis.

§. 7. Denique quæ causa tam aperte iniqua est, ut aliqua lege defendi posse non videatur? Leges igitur quæ consuetudine abolitæ sunt auferantur, quæ contrariæ sunt, aut videntur, vel abrogatione, vel conciliatione componantur. Salubre consilium est prudentissimi Liplii, si exequutorem haberet. Platonem iterum aduoco: *ὅτι εἴεν ἂν ποτε πολλὰ φέροι, ὅτι πολλὰ μὲν δικὰ ἐν ἀλλήλοις εἴεν, ἀλλ' ὅτι οἷοιτο* Non fuerint concordēs vnquam aut inter se amantes ciues, vbi mutua multa lites iudiciales sunt, sed vbi breuissima, & paucissima. Nota hac vltima: vult non paucas solum lites, sed breues. Ego tecum: nunc vbi sumus? vna aliqua lis Metonis annum tenet. Fit inuolucris legum, sit sordibus aduocantium: & compendinationes istæ ad quæstum & lucellum eunt. Per symplegadas, nauigatur colchos, & aureum vellus.

Nec ille, nec ego veros juris & iustitiæ consultos culpamus, sed raptores, piratas, latrones in foro, in vrbis oculis secure prædantes detestamur, instrumenta fraudis & imposturæ tollenda censemus.

Principes detestantur lites.

Neque nunc aliud sentiunt Principes Germaniæ, nam perpetua de reformatione iustitiæ & tribunalium querela est. Videantur omnes imperii recessus, sed in tanto exercitu eorum quos lites alunt, nisi legum æquatione id consequi non poterunt. Semper ex ipsis iustitiæ, legumque sacrariis, contra jus, æquitatemque arma dabuntur.

Legibus potius, quam iudiciis relinquenda multa.

§. 8. Verum tuentur legum suarum varietatem, multitudinemque magno & difficili argumento viri docti. Primo quidem Aristotelis in hanc sententiam autoritas adfertur, libr. 1. Rhetic. cap. 1. *μάλιστα μὲν ἐν πόλει καὶ τὰς ὁρδὰς κελεύει νόμος, ὅτι ἐνδεχεται πάντες διορίζειν αὐτὰς, καὶ ὅτι ἐλαχίστη καὶ ἀλείπειν ἐν πόλει τοῖς κρινοῖσι.* Maxime igitur conuenit, recte latas leges, quæcumque possunt, per seipsas distinguere, & quam paucissima relinquere iis, qui iudicant. At si de plurimis leges constituere oportet, paucissimaque relinquere illis, qui iudicaturi sunt, necessarium est leges plurimas esse.

Itaque eo considerationem vertunt, ut disputent; an melius sit ciuitatem sine legibus, magistratuum, & iudicum æquitate & prudentia gubernari, an omnia legibus distincte comprehendi? Qua quidem in re illis consensio, nempe legibus vtendum; ita Aristoteles eodem loco. Primum quia facilis est vnus

Index ex lege iudicat, & circumstantiis causam intelligit.

habere, & paucos quam multos, qui bene existiment, & possunt legem ferre, ac ius conformare. Deinde, legumlationes ex longi temporis considerationibus sunt: at iudicia de repente, ut difficulter rectè habeant iustitiæ & vtilitatis rationem illi, qui iudicant. Atque quod omnium est maximum, quia legislatoris iudicium non est de rebus singularibus, nec de presentibus, sed de futuris, & de vniuersalibus: at concio, & index de

presentibus ac definitis iudicant, quibuscumque amor & odium, & propria vtilitas coniuncta sapenunero est, ut non possint amplius perspicere satis id, quod verum est, sed obscurer iudicium propria incunatas, vel molestia. Ac de alijs quidem, quemadmodum dicebamus, oportet quam paucissimis efficere dominum disceptatorem. Verum de re facta, aut non facta, futura aut non futura, quæ est, aut non est, omnino disceptatoribus relinquendum iudicium est, non enim fieri potest, ut hæc legislator provideat.

Euentu legibus comprehendenda non possunt.

Hæc me nulla ratione permouent, ut legum multitudinem, quæ nunc est, approbem. Nam plurima ex similitudine causarum, ex conjecturis, & commentantium ingenijs iudicant, multa enim euenta, multiq; casus, nunc in illa legi, & interpretationum infinita multitudine non comprehenduntur, itaque hæc in parte inopia legum premimur. Deinde Copia etiam hic deterior est, quam inopia legum. Multitudo enim quæ pluribus euentis accommodanda dicitur, calumnijs varijs occasionem præstat; Legibus enim illis, quibus iustitia in vna causa protegi posset, multæ causæ opprimuntur; Tertio. Nichil hoc ad tot similes, contrarias, dubias, obscurasq; leges, ex tollantur, cæteræ vniuersaliter ferantur, vbi flagitiosa argutia litem interferit, verbo addito vel mutato eatur obuam. Quarto, si claræ leges sint, si iudicium integritati sit prospectum, multæ, eaque grauissimæ causæ facile decidentur, nec iudici multa libera relinquuntur arbitria; cum nunc in nostra legum multitudine omnia penè libera relinquuntur, quam enim hodie sententiam iudex pronunciat, quæ non legis alicuius approbatione, vel contorfione firmetur?

Multa leges multa iudici relinquunt.

Porto iudicis licentiam cohibere poterunt plurima, utpote, visitatio, & sententiæ examen, appellatio, assessorum consilia, Academicarum dogmata. Denique quid vetat leges esse multo breuiiores? Exemplum desideras? L. 2. tit. 7. Vetatur ne quis eum, qui in ius vocabitur vi eximat. Res clara his legibus tractatur.

Hoc edictum prætor proposuit, ut metu pæna compesceret eos, qui in ius vocatos, vi eripunt. 1. Denique Pomponius scribit, serui quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi scienter domino id fecit: tunc enim sine noxæ deditioe iudicium suscipiat. 2. Ophius putat locum huic edicto non esse, si persona que in ius vocari non potuit, exempta est: velati patens, & patronus, cæteræque persone, quæ sententia mihi videtur verior. & sane fideliqui, qui vocat: non deliquit qui eximit.

Nemo eximendus qui in ius vocatur.

2. Nam cum vterque contra edictum faciat: & libertus, qui patronum vocat: & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem æquitas est in eo, qui alio, quam quo debuerat in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est non videtur vi eximi eum cui sit ius ibi non conueniri.

3. Quod si seruus quis exemit in ius vocatum, Pedius putat cessare edictum, quoniam non fuit persona, quæ in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum. 1. Si quis ad Pedaneum iudicem vocatum quem eximat, pæna eius edicti cessabit. 2. Quod prætor præcepit, vi eximat: vi, an & dolo malo? sufficit vi, quannus dolus malus cesset.

4. Sed eximendi verbum generale est, ut Pomponius ait, eripere enim est de manibus auferre: per raptum eximere quoquo modo auferre: ut puta si quis non requirit quem, sed moram fecerit, quo minus in ius veniret: ut actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur eximisse, quamuis corpus non exemerit. Sed & si eo loci retinuerit, non abduxit: his verbis tenetur. 1. Item si quis eum, qui per calumniam vocabitur, exemerit, constat eum hoc edicto teneri. 2. Prætor ait, neue faciat dolo malo, quod magis eximeretur. nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cū iusta causa est exemptionis.

5. Si per alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue praesens fuit, siue absens. 1. In eum autem qui vi exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in veritate est: sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controuersia est, hoc enim additum est, ut appareat, etiam si calumniator quis sit, tamen hanc poenam eum persequi. 2. Docere autem debet quis per hanc exceptionem factum, quo minus in ius produceretur. Ceterum si nihilominus productus est, cessat poena: quoniam cum effectus sunt accipienda. 3. Hoc iudicium in factum est, & si plures deliquerint, in singulos dabitur, & nihilominus manet, qui exemptus est, obligatus. 4. Heredibus autem ita dabitur, si eorum inter sit. Neg, autem in heredem, neg, post annum dabitur. 5. Is, qui debitorem vi exemit, se soluerit, reum non liberat, quia poenam suam soluit.

Multas disputationes tam pauca verba genuerunt. Cur non igitur clare proponitur, & breuiter. Nemo seu seruus, seu liber, legitime in ius, coram iudice competente vocatum, vi, dolo malo per se vel alium eximat, aut moretur, ut venire non possit. Hac quidem commode pluribus explicatur, sed possunt multo breuius, & in tanta ingeniorum imbecillitate etiam debent. Nam reuera in multis ratio naturalis iustitiam docet; Quid enim opus est addere. Ei qui contra jus & aequum ad tribunal rapitur posse succurri, & ab extrahentibus liberari? Cur enim hominem a bestiis, aut latronibus circumuentum recte periculo eripimus, a calumniatoribus autem agitarum afflictumque desermus? Calumniatoris est venenator, quam bestiarum morsus. Quid igitur superest, quam ut legum minuendarum decemuri constituantur, eeq; a summo magistratu confirmantur?

§. 9. In legibus Romani Imperii aliud etiam requiro, Quod usus & necessitas approbavit. Nempe nimium multas esse generales, quas per leges municipales, & statuta prouincialia abrogare oportuit. Cum enim ea sit hominum, locorum, negotiorumque diuersitas, ut quod alibi iustissimum est, alio in loco iniquum sit, opus fuit per prouincias, oppida, pagos leges accommodatas condere. Videmus sane ad naturalem aequitatem esse necessarium, ut in viribus, & pagis diuersae leges sint. Quibusdam in locis feruatur, ut filii prioris matrimonii immobilia bonorum tam paternorum, quam maternorum sint in solidum haeredes, at conjugii alterius soboles omnia mobilia, pecus, suppellectilem, pecuniam tanquam suam hereditatis partem adit. Hoc non iniustum videtur in iis locis, ubi primariae opes in vinetis, agris, pascuis, domibus esse censentur, in vrbe vero, ubi mercium, & pecuniae magna vis est, agros paucissimi habent, aliud jus constituendum est.

Hinc facile apparet, cur vno iure omnes gentes, ut nec debeant, nec possint, imo cur regiones quae olim Romano iure vti sunt, illius leges paucas retineant; Quia & in ipsa Germania diuersa iura inueniuntur. Belgicae, Saxonicae, Aulstricae ditiones suo quodam peculiari iure vtuntur.

Oritur ex hisce confusionibus alia quoque difficultas, fecunda litium mater. Pacta videlicet priuata. Edicti de pactis naturalis est aequitas, & l. 2. tit. 14. quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea, quae inter eos placeant, seruare. Hinc matrimoniorum pacta dotalia, hinc venditionum, & contractuum mille conditiones, cautionesque, quae mutuo sese intrincant. Nam contra pacta plurimae dantur exceptiones, deinde nunquam ita caute concipi possunt, ne calumnia sinum aut latebram rimetur, quae se pactis insinuet, vel enim dicet esse contra jus commune; vel alia pacta, hinc tam multiplices sunt vnius agelli literae, quas perdidisse, vel non satis intellexisse tam periculosum est, quam agrum aquis mersum esse. Quo fit, ut dum litet fugere, concordiam fouere fratres & cognati, affi-

nesque maximopere student, per ipsam industriam, se posterosque in lites, & pugnas conijciant. Itaque experimur, quod mouit Tacitus: Corruptissima Republica plurima leges; quodque inde consequitur plurimi rabulae, quemadmodum in aedibus, ubi plurimi, & grauissimi morbi grassantur, omnia medicamentis plena videmus. Factum est, quod olim Rempubliam Thuriorum afflixit, de qua Strabo lib. 4. Zaleucum Thurius paucas olim & simplices leges dedisse; sed alios secutos, qui alias per subtilitatem, & supernacaneam curam adderent, ex quo factum sit, ut celebres magis quam boni euaderent.

CAPVT XII.

Leges iustas, aequabiles, moderatas esse oportere.

§. 1. Non sunt omnium gentium leges & instituta iusta: Vere Cicero l. 1. de legib. Iam vero fluitissimum illud, existimare omnia iusta esse, quae scita sint in populorum institutis, aut legibus. Etiamne, si quae sint tyrannorum leges, si triginta illi Athenis leges imponere voluissent? Aut, si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco haec leges iustae haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, ut dictator, quem vellet ciuium, indicta causa impune posset occidere, est enim vnum ius, quo deuincta est hominum societas, & quod lex constituit vna. Quae lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta vsquam, siue nusquam.

Multa leges iniustae.

Et deinde: Quod si populorum iustis, si principum decretis, si sententis iudicum, iura constituerentur: inueneret latro cinari: ius adulterare: ius testamenta falsa supponere, si hoc suffragis, aut citis multitudinis probarentur. Quae si tanta potentia est stultorum sententis, atque iustis, ut eorum suffragiis natura vertatur: cur non sanciant, ut, quae mala perniciosaque sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam a mala, nulla alia nisi naturae norma diuidere possumus. Nec solum ius a natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta, ac turpia.

Lege mala non reddatur honesta.

Et Augustinus; Nam tunc, id est, inter secundum, & postremum bellum Carthaginiense, lata est etiam illa lex Voconia, ne quis heredem feminam faceret, etiam vnicam filiam. Quae lege quid iniquius dici, aut cogitari possit ignoro. Id sane mirum publice gentibus non modo iniquas, sed stultissimas etiam leges placuisse. Aethiopes Regem ex popis suis, qui maxime fanatico discursu numinis instinctu se plenum iactaret, eligebant. Apud eosdem, si rex cuiusdam apparitorem mitteret, qui mortem denunciaret, mox propria se manu conficiebat. Lex quaedam Aegyptia furibus confessis, quartam furti partem donabat. Pœni sponsas regum libidini offerebant, ne virgines in mariti domum ducebantur. Nasamones etiam conuiuiarum ludibriis offerebant. Massagetarum in propatulo concubitus erant. Troglodytis vxores erant communes. Quidam Arabum nulla sanguinis ducta ratione pecorum ritu miscebantur, externus concubitus pro adulterio erat. Medorum eo usque luxuries progressa est, ut lege cauerent, ne infra septem vxores quispiam haberet. Indorum Regum quorum custodes erant feminae emptitiae, quarum si eum aliqua occidisset, proemium patricidii habebat nuptias successoris.

Gentilibus publice iniquae placuerunt.

Indorum aliorum legibus parentum & sociorum carnes in epulas cedebant; quae ne morbo deteriores fierent, agrotos occidebant, addita causa. Tu corrumpe mihi carnes. Mitius Ifedones, qui mortuis demum parentibus vescantur. Romani monstrosos

B b 3 partus